

УДК 329.001

Пальшков К. Є., ДЗ «ПНПУ імені К. Д. Ушинського»

ЛЕГІСЛАТУРИ Л.М. КРАВЧУКА ТА Л.Д. КУЧМИ ЯК ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ АВТОРИТАРНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНСЬКОГО ПРЕЗИДЕНТСТВА

У статті розглядаються періоди президентства Л. Кравчука та Л. Кучми протягом яких у політичній системі були зароджені та отримали можливість для подальшого розвитку авторитарні практики глави держави. Багато в чому цьому сприяла погано інституціоналізована політична система.

За часи української незалежності обсяг повноважень та впливовість глави держави не були постійно однаковими. Потужну президентуру початку 1990-х, яка почавши слабшати 1996 року істотно втратила політичну вагу 2006 року, за підтримки Конституційного суду було повністю реабілітовано 2010-го року.

Обсяг повноважень сьогоднішнього президента, одним із головних з яких є можливість особисто визначати склад уряду, дає підстави стверджувати про існування в Україні президентської форми правління, коли в руках глави держави зосереджені головні важелі управління країною та визначення стратегічних напрямків державного розвитку. Якщо ж президент як сьогодні за умов неконсолідованої опозиції має підтримку також у парламенті, то на шляху здійснення владних ініціатив глави держави прибираються останні, навіть потенційні загрози, що в свою чергу містить ризики для нечисленних здобутків української демократії.

Між тим, ймовірність подібного шляху розвитку президентської інституції було закладено не останнім президентом, а першими, що свого часу отримали нагоду втілити у життя найсміливіші очікування суспільства.

Мета статті полягає у визначенні внеску двох перших президентів пострадянської України у створення хиткого іміджу українського президентства який воно має сьогодні, залишаючись в той же час найвпливовішою інституцією політичної системи держави.

В продовження започаткування 1990 року президентської практики в СРСР, 1991 року посаду президента було засновано в Україні. У класичному напрямку тут розвивались і дискусії щодо переваг та недоліків президентської форми правління. Основною перевагою

сильного президента, на думку прихильників ідеї, мала бути здатність голови держави виступати гарантом політичної стабільності та поступового руху вперед незалежної держави. Згідно даного сценарію президент мав забезпечити гідний захист суспільства від корупційних ризиків, свавілля бюрократії, зростання злочинності, економічного занепаду тощо. Опоненти ж говорили про загрозу демократії як наслідок концентрації надмірних повноважень в однієї особи, якій, зокрема, не вигідно сприяти розвитку головного суб'єкту парламентаризму – політичних партій, в яких криється загроза для самого президента. Припустимо, що перша форма, яка виявилась «переконливішою», була обрана не стільки через високу пріоритетність стабільності у становленні молодій державі, скільки більшою привабливістю для численної ексноменклатури, яка в достатній кількості оточувала «народного» президента. Чітка ієрархія для нещодавніх партійців, в якій вони ідеально орієнтувались, виглядала куди комфортнішою ніж «сумнівний» парламентаризм більш підходящий молодим демократам.

Обравши інститут «сильного» президента на етапі здобуття незалежності, Україна тим самим підвищила ризик ймовірного розвитку авторитарних практик та негативні наслідки такого явища, як то соціальне розшарування, несправедлива приватизація, корупція, клановість тощо, а вже перші роки самостійності виправдали найнегативніші очікування. Якщо ж прийняти за правду щирість вибору президентської форми правління продиктовану перевагою державних інтересів над особистими та вірою у здатність голови держави виступити гарантом суспільних-демократичних цінностей, то можна стверджувати про повний провал ідеї. При цьому, на думку дисертанта, не варто прираховувати найбільших «заслуг» у розвитку авторитаризму саме першому президенту України Л. Кравчуку, який загалом все ж зберіг імідж демократа, хоча багато в чому його політика і стала визначаючою.

У перші часи незалежності мало хто приділяв увагу певній законодавчій невизначеності підсумкового статусу президента, що здається було результатом деякої «зачарованості» законодавця, коли сам факт щойно здобутої незалежності завадив обережному та раціональному мисленню на перспективу. Гадається, що навіть інтелектуальна еліта недооцінювала важливості перших законодавчих кроків, помилки в яких здатні зашкодити затвердженню проголошених демократичних цінностей та схилити країну в бік авторитаризму. Пропагована та підтримувана багатьма необхідність у затвердженні принципу розподілу влади все ж не знайшла належного втілення у практиці. Так,

видимий главою виконавчої гілки влади президент був наділений повноваженнями для вельми ефективного позиціонування в діяльності законодавчого органу – Верховної Ради, зокрема, володіючи правом законодавчої ініціативи та підписання законів. Подібна законодавча провокація посилювалась зіткненням інтересів пропрезидентських структур та радами на місцях. Між тим, на фоні виниклої конфронтації між виконавчою та законодавчою владами наслідки, від якої болісно позначалися на становленні всієї політичної системи України, чим далі, тим більше давали про себе знати владні апетити першого глави держави. У якості прикладу ініціатив Л. Кравчука, спрямованих на підвищення власного впливу варто привести Указ Президента України «Про Державну думу України» від 25.02.1992 року № 99/92 [1] та Закон України «Про Представника Президента України» від 05.03.1992 року № 2167-XII [2]. Нормативний зміст двох відповідних державно-політичних інститутів красномовно говорить про характер владних амбіцій першого президента. Спочатку Державна дума України, яку очолював сам глава держави була утворена як один із органів державної виконавчої влади, що мав відігравати ключову роль у виробленні важливіших напрямів і принципів її діяльності, та лише потім набула консультативного статусу. Знаковою стала також фігура представника президента як найвищої посадової особи виконавчої гілки влади – глави місцевої державної адміністрації, набір повноважень якого дозволяв нав'язати конкуренцію голові місцевої ради.

Усього через деякий час, однак, Л. Кравчуку довелося поступитися в здобутих позиціях. Так, наприклад, у той час як перманентне протистояння між представниками президента та головами рад на місцях законодавчим шляхом було вирішене на користь останніх, Державна дума України проіснувавши трохи більше ніж півроку, була ліквідована взагалі.

Багато в чому, подібний розвиток внутрішньополітичної ситуації був опосередкований стрімким падінням довіри суспільства до влади та, в першу чергу, до президента, що стало наслідком різкого погіршення економічної ситуації в країні. Нищівні темпи інфляції, зростаюча корупція, очевидна неготовність чиновницького апарату, що складався, в тому числі, з колишніх «плановиків» до ринкових умов, перевищення обіцянок над результатами поступово знижували рейтинг глави держави. І цю тенденцією досвідчений партієць-ідеолог, що не зумів пристосуватися до нових реалій, вже не виправив. Не врятувала іміджу Л. Кравчука і низка заходів спрямованих на реформування системи органів виконавчої влади, що за невеликий час безпідставно розрослася. Хоча як здається, окрім різного роду

політичних обставин, що не повній мірі залежали від волі першого президента, розкритися як справжньому національному лідерові виправдавши покладену довіру, йому завадили також певні особисті якості. В стійкості першого президента України до певних людських слабостей, змушують сумніватися як думки сучасників, так і особисті судження глави держави.

Так, М. С. Кармазіна, аналізуючи діяльність Л. Кравчука на президентській посаді в роботі «Президентство: український варіант», дійшла висновку про загальну схильність його особистості до самозвеличчування: «Ідея власної неповторності й незамінності «опанувала» Кравчукову голову не враз і не сьогодні: пихате я так чи інакше проглядало в його словах і поведінці завжди» [3, с. 174]. З огляду ж на положення статті 117 Основного Закону про підпорядкованість уряду главі держави, необережним для дисертанта вбачається вислів першого президента України про відповідальність, зроблене 11 березня 1992 року: «А навіщо брати відповідальність за уряд, коли він є? Уряд має нести свою відповідальність, а Президент свою. Я не хочу тут виявляти пафосу й героїзму. Ось, мовляв, який сміливий, узяв на себе відповідальність за уряд! Кожен має тягнути свого плуга й молотити свого снопа» [4, с. 155].

Оцінюючи діяльність Л. Кравчука на президентській посаді, не можна не брати до уваги обставини, заручником яких він так, чи інакше був, а це, перш за все, мислення, якому напевне не легко піддавалися виклики нового часу. Однак, як уявляється, більше козирів знаходилось все ж в руках глави держави, а це досвід, авторитет, довіра, переконливий обсяг повноважень, науково-економічний потенціал країни, сприятлива внутрішньополітична ситуація (в порівнянні, наприклад, із багатьма іншими пострадянськими республіками змагаючими від міжнародних конфліктів) тощо, які як здається разом мали були виступити гідною запорукою успіху першого президента.

Не підвищив авторитету президентської інституції і другий глава української держави Л. Кучма, десятирічний період правління якого, залишив скоріше більше негативних оцінок ніж позитивних. Так, з одного боку, було прийнято довгоочікувану Конституцію України та налагоджено реальну діяльність Конституційного Суду України, запроваджено національну валюту, наведено певний порядок в економічній, державно-управлінській сферах країни чим подолано тотальну кризу 90-х, дипломатично вирішено конфлікт навколо острова Тузла тощо.

Проте, як здається, модель суспільно-політичного порядку було вибудовано за власною подобою. Виконавча влада зазнала чіткої

вертикальної реорганізації, таким чином, щоб президент мав змогу здійснювати безперешкодний вплив на будь-яку більш-менш впливову сферу державно-управлінського поля. До вибудовування такої системи глава держави вдався практично з перших днів зайняття посади. Так, наприклад, указом Президента України «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях» від 06.08.1994 року № 430/94 Л. Кучма підпорядкував собі голів обласних, Київської і Севастопольської міських Рад та їх виконавчі комітети [5]. Двадцять першого числа того ж місяця Л. Кучма видав Указ яким затвердив Положення про обласну, Київську, Севастопольську міську держадміністрацію та Положення про районну, районну в містах Києві та Севастополі держадміністрацію, якими також передбачалось підпорядкування голові держави відповідних держадміністрацій [6]. На фоні перетворень в системі державних органів особливим чином виділялись кількісні та якісні зміни із Адміністрацією Президента України. За роки президентства Л. Кучми цей орган, який теоретично покликаний забезпечувати діяльність глави держави, не тільки розрісся за своїм штатним розписом, але й суттєво набрав політичної ваги, фактично перетворившись на роль центру розробки важливіших управлінських рішень, деколи стратегічного характеру. В той же час неясними для суспільства залишились результати адміністративної реформи, яка серед іншого мала забезпечити скорочення апарату державних чиновників але навпаки призвела до збільшення їх чисельності. Разом із приборканням виконавчої гілки влади, обсяг президентських повноважень дозволяв його носію з легкістю нівелювати потенційні загрози з боку гілки законодавчої в особі Верховної Ради, що однак і виключало відповідальність останньої перш за все за стан соціально-економічної ситуації в країні.

До речі, сама держава істотно втратила у важелях впливу на національну економіку, велика доля капіталу в якій, в наслідок несправедливої приватизації, корупційних діянь, «рекету» тощо перейшла до рук утворених надпотужних фінансових груп, нерозривно пов'язаних із українським політикумом. Подібна тенденція вабила збільшення дисбалансу в доходах населення, що не могло не відобразитись на суспільних настроях, обурення в яких посилювалось нехтуванням також нематеріальних прав і свобод громадян. З боку європейської спільноти, критики зазнавали електоральні компанії часів другого президента, процедури проведення яких, на думку спостерігачів, не повністю відповідали демократичним принципам. Вкрай негативна ситуація склалася із реалізацією свободи слова, стан якої, як відомо, може виступати лакмусовим папірцем демократичності

того чи іншого режиму. І такий тест «режим Кучми» з тріском провалив. Левова часка ЗМІ справно працювала на виправдання владної політики президента та його оточення, всіляко блокуючи можливості впливу на політичний процес опозиції.

Разом із тим, нав'язати Л. Кучмі ефективну боротьбу, опозиції було вкрай важко. Широкі повноваження глави держави подвоювались умінням та, навіть, мистецтвом їх реалізовувати. Чого тільки вартий апробований Л. Кучмою спосіб добиватися потрібного результату від перекірливого парламенту шляхом погрози референдумом. Так, зігравши на нервах народних обранців 1995 року наміром виявити довіру суспільства до них та себе, президент схилив депутатський корпус до укладання із ним та на його користь Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 08.06.1995 року № 1к/95-ВР [7]. Шляхом такого собі «політичного шантажу» Л. Кучма добився від парламентарів й прийняття Конституції 1996 року, яка також відповідала його інтересам. Якщо загалом прийняття Конституції слід вважати позитивною подією та вкрай необхідним етапом у становленні української державності, сам довгоочікуваний Основний закон виявився не досконалим, зокрема, в частині ефективності системи стримувань і противаг у взаємовідносинах гілок влади де з самого початку була закладена перевага на користь президентської інституції. І, що важливо, Конституція не стільки нормативно містила перевагу повноважень на користь глави держави, як дозволяла подібне трактування президенту. Так, не співвідносячи президента з будь-якої з гілок влади Основний закон надавав підстави Л. Кучмі стверджувати: «Нагадую, що за Конституцією Президент – глава держави. Не будучи пов'язаним прямо з жодною з гілок влади, він покликаний відігравати важливу роль у функціонуванні кожної з них» [8, с. 238]. Якщо ж враховувати, багаторічну несумісну із демократичними цінностями практику державного правління, яка передувала започаткуванню поста президента, стає зрозумілим, що створення навіть мінімального нахилу в бік повноважень глави держави збільшувало ризик.

Натомість відплати Л. Кучма все ж дочекався. На заваді консолідації псевдодемократичного режиму другого президента стали відомі події кінця 2004 року. Хоча, внутрішньою першопричиною незадоволення вбачається конфлікт у середині влади з приводу позбавлення низки загальнодержавних акторів та місцевих еліт можливості впливу на прийняття рішень політичного та економічного характеру, в порівнянні

із «оксамитовими» революціями, контрастно виокремлюється загальний антирежимний характер «майдану». Якщо революції, що низкою прокотилися хвилею по Центрально-східній Європі напередодні розпаду СРСР за своїм змістом мали на меті зміну на рівні конституційних основ та, перш за все, скасування партійної монополії на владу, обурення частки українського суспільства стосувалося способу здійснення влади вже існуючими інститутами, при тому, що зміни в державно-політичному устрої первинною ціллю не були.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що замість уособлення очікуваного захисту український президент став органічною часткою негараздів перехідного періоду. На кшталт більшості інших пострадянських країн президентство в Україні стало уособленням авторитарної влади та ще одним доказом на користь гіпотези про властивість сильного глави держави тим посткомуністичним країнам, які мають істотні прогалини в інших важливих характеристиках демократичного суспільства. І. Л. Кравчук і Л. Кучма, як правило, сприймали свої широкі повноваження в авторитарному вимірі і не проявляли гострої зацікавленості у зміні подібного «status quo» та перш за все у розвитку сильних і авторитетних політичних партій як одного з головних супутників істинної демократії. Допомогла затвердженню такого змісту президентства і сама партійна система, яка в силу крайньої слабкості була нездатна до стримування всевладдя голови держави.

Бібліографічний список

1. Указ Президента України «Про Державну думу України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до указу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/99/92>.
2. Закон України «Про Представника Президента України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Закону : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2167-12>.
3. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант / М. С. Кармазіна – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (ТОВ «Бланк-Прес»), 2007. – 365 с.
4. Леонід Кравчук: Є така держава – Україна / [упорядкув. М. Шпаковатий]. – К. : «Глобус», 1992. – 240 с.
5. Указ Президента України «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до указу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/430/94>.
6. Указ Президента України «Про затвердження Положення про обласну, Київську, Севастопольську міську державну адміністрацію та Положення про районну, районну у містах Києві та Севастополі держадміністрацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до указу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/760/95/ed19950821>.

7. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Конституційного Договору : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>.
8. Леонід Кучма. Вірю в український народ / [упоряд. В. М. Литвин, В. А. Смолій]. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2000. – 504 с.

В статтє рассматриваются периоды президентства Л. Кравчука и Л. Кучмы, в течение которых в политической системе зародились и получили возможность для дальнейшего развития авторитарные практики главы государства. Во многом этому содействовала плохо институционализированная политическая система.

The periods of presidency of L. Kravchuka and L. Kuchma, during which in the political system were engendered and got possibility for further development authoritarian practices of chapter of the state are examined in the article. It was related to badly by institutionalization the political system

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2013

УДК 321:17.022.1

Купцова І. І., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ЯК СКЛАДОВА ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

В статті досліджується феномен політичного іміджу в контексті процесу легітимації влади. Проаналізовано основні концептуальні підходи до визначення змісту феномену легітимації. Розглядаються чинники, які визначають рівень легітимації, та їх вплив на політичний імідж. Проведено структурний аналіз політичного іміджу в аспекті його зв'язку з легітимністю.

Політична наука сьогодні відносить політичний імідж до основних культурно-інформаційних ресурсів влади [3, 88]. Виконуючи ресурсну функцію, імідж стає невід'ємною складовою політичної влади.

Одним із факторів забезпечення стабільності політичної системи є легітимність політичної влади. При цьому значення іміджевих характеристик в процесі легітимації у сучасному суспільстві неухильно